

Biuletenio tematika ir tema

Tarptautiniai santykiai ir geopolitika

Biuletenio laidos antraštė, probleminis klausimas

Globaliųjų Pietų samprata ir reikšmė tarptautinių santykių kontekste

Esminiai žodžiai

Tarptautiniai santykiai, globalieji Pietūs, BRICS, Rusija, Vakarų šalys, valiuta

Serija ir registracijos numeris

ZD-2024-4

Leidimo data

2024-05-22

Leidimo vieta

Vilnius

Žanras

Analitinė apžvalga Kita

Šaltiniai: kategorijos

- Teisės aktai Politinė komunikacija
 Analitinių centrų kūriniai / leidiniai Žiniasklaidos turinys
 Socialinių tinklų turinys Statistiniai duomenys Mokslo darbai
 Metainformaciniai produktai Išviešinti slapti / privatūs duomenys

Šaltiniai: nuo - iki

2016 02 03 -
2024 04 16

Šaltiniai: kalbos

- Lietuvių k. Lenkų k.
 Anglų k. Kitos ES kalbos
 Rusų k. Kitos

Citavimui (APA stiliumi)

Nacionalinė biblioteka, Informacijos analitikos skyrius (2024). *Globaliųjų Pietų samprata ir reikšmė tarptautinių santykių kontekste* (ZD-2024-4). Vilnius.

Kontaktiniai duomenys

Informacijos analitikos skyrius; analitika@lnb.lt. Nacionalinė biblioteka, Gedimino pr. 51, 01109, Vilnius.

Turinio apžvalga

Globaliųjų Pietų sąvoka nagrinėjama Šveicarijoje vykiančios Ukrainos taikos konferencijos kontekste. Darbe:

- aptariama sąvokos genezė;
- nušviečiama Rusijos politika globaliųjų Pietų atžvilgiu;
- vertinama BRICS organizacija ir jos pastangos sukurti alternatyvą Jungtinių Amerikos Valstijų doleriui;
- pateikiama apibendrinimų ir akcentų.

1. Įžanga

Artėjant Šveicarijoje š. m. birželio 15-16 d. vykiančiam taikos viršūnių susitikimui, kurio metu bus tarptautiniu lygiu svarstomi karo ir taikos Ukrainoje reikalai¹, įvairių šalių diplomatams kyla anaipol ne teorinių klausimų, kaip politiškai susigrupavę daugiau nei 160 valstybinių ir nevalstybinių subjektų, kuriems išsiųsti kvietimai (tarp jų ir - Romos popiežiui Pranciškui).

Diplomatinių, politologinių svarstymų erdvėje jau kurį laiką kvestionuojama vadinamųjų **globaliųjų Pietų** (angl. *Global South*) kategorijos turinio aprėptis bei sandara, nors apskritai globalieji Pietūs išlieka patogi sąvoka, publicistinis *memas*, išskiriantis mažiau išsivysčiusių šalių aibę. Globaliųjų Pietų sampratos keitimas keliomis labiau diferencijuotomis sąvokomis priklauso nuo konkrečios analizės konteksto.

Pastaruoju metu stebimos intensyvios Rusijos pastangos į savo pusę palenkti globaliuosius Pietus, kurie tapo pagrindine erdve Kremlui skleisti naratyvus apie karą Ukrainoje. Šį karą Rusijos Federacija pristato kaip gynybinį, prevencinį ir egzistencinį. Teigiama, kad tai yra antikolonijinė kova prieš bendrai Vakarų ir konkrečiai Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) dominavimą tarptautinėje sistemoje². **Analitikai prognozuoja, kad kol karas tarp Rusijos ir Ukrainos nesibaigs, globaliųjų Pietų šalys stebės jo eigą ir galiausiai pasirinks palaikyti laimėtoją³.**

Ukrainos diplomatai stengiasi visapusiškai suderinti visiems vykiančios konferencijos dalyviams priimtina taikos formulę, kuri apimtų ir globaliųjų Pietų šalims svarbius dalykus, pvz., ne vien teisingą taiką Ukrainai, bet ir teisingo, tvaraus tarptautinio sambūvio principus: pasaulinį branduolinį, energetinį ir apsirūpinimo maistu saugumą⁴.

¹ Switzerland to host 'high-level' Ukraine peace summit in mid-June, says Russia will not attend (2024 m. balandžio 10 d.) Prieiga per internetą: <https://www.france24.com/en/europe/20240410-switzerland-host-ukraine-peace-summit-mid-june-russia>

² Прибылов, С. (2023 m. spalio 26 d.). Кремль и страны Глобального Юга: сближение авторитарных и неустойчивых режимов. Prieiga per internetą: <https://www.golosameriki.com/a/russia-and-the-global-south-with-hanna-notte/7327297.html>

³ Rettman, A. (2024 m. kovo 19 d.). Global South trying to back winner in Ukraine war. Prieiga per internetą: <https://euobserver.com/world/158250>

⁴ Портников, В. (2024 m. balandžio 16 d.). Форум мира в Швейцарии и реальный мир. Prieiga per internetą: <https://www.svoboda.org/a/forum-mira-v-shveysarii-i-realjny-mir/32908078.html>

Svarstydamas apie globaliųjų Pietų ideologines nuostatas, analitikas Comfort Ero 2024 metų balandžio mėnesį žurnale „Foreign Affairs“ rašė, kad dar neseniai išsivysčiusių Vakarų valstybių vadovai mažai galvojo apie galimybę, jog likusi pasaulio dalis gali turėti kitokią nuomonę nei jų⁵. Pasibaigus Šaltajam karui dauguma Vakarų politikos formuotojų tikėjosi, kad kylančių ekonomikų šalis laikui bėgant priims Vakarų požiūrį į demokratiją ir globalizaciją. Tik nedaugelis Vakarų lyderių nerimavo, kad mažiau pažengusios valstybės tarptautinę tvarką gali suvokti kaip neteisingą kolonijinės praeities liekaną. Veikėjai, kritikavę santykių tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių pobūdį, pavyzdžiui, Venesuelos prezidentas Hugo Chávezas, buvo ignoruojami laikant juos ekscentriškais, o jų idėjas vadinant neadekvačiomis.

Tačiau šiuo metu **tenka pripažinti, kad globalieji Pietūs turi savitas nuostatas, pvz., tokiais klausimais kaip klimato kaista ir tarptautinių institucijų vaidmuo.** Pasak Ero, Vakarų valstybių atstovai, nusivylę daugelio besivystančių šalių atsisakymu imtis rimtų žingsnių siekiant nubausti Rusiją už jos agresiją Ukrainoje ar pasmerkti teroristinės organizacijos „Hamas“ veiksmus Gazoje (2023 m. spalio 7 d. išpuolis), bando naujai vertinti globaliųjų Pietų valstybių lūkesčius ir pozicijas, kurios, vis tik, yra labai įvairios. Pavyzdžiui, kai kurios Lotynų Amerikos šalys, kurioms vadovauja liberalios vyriausybės, norėtų tarptautinėse organizacijose propaguoti tolerantiškas pažiūras lyčių, LGBTQ lygybės klausimais, tačiau jos susiduria su konservatyvių šalių, įskaitant daugelį musulmonų valstybių, pasipriešinimu⁶.

Didesnėms valstybėms atstovaujantys globaliųjų Pietų diplomatai, kai jiems tai naudinga, savo nacionalines pozicijas laiko svarbesnėmis už grupinį solidarumą, todėl globalieji Pietūs kol kas neturi valstybės lyderės, kuri būtų laikoma visų šiai grupei priskirtinų šalių interesų reiškėja. Pz., Brazilija ir Indija jau seniai siekia nuolatinių vietų Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje, tačiau regioninės varžovės, tokios kaip Argentina pirmosios atveju ir Pakistanas – antrosios, įvairiais būdais blokuoja galimą narystę.

Šioje apžvalgoje nagrinėjama globaliųjų Pietų sąvoka, kuri, nors pripažįstama kaip problemiška, kol kas nepakeista jokia kita. Tokiame kontekste nušviečiama: (1) Rusijos politika globaliųjų Pietų atžvilgiu, (2) BRICS organizacijos pozicija.

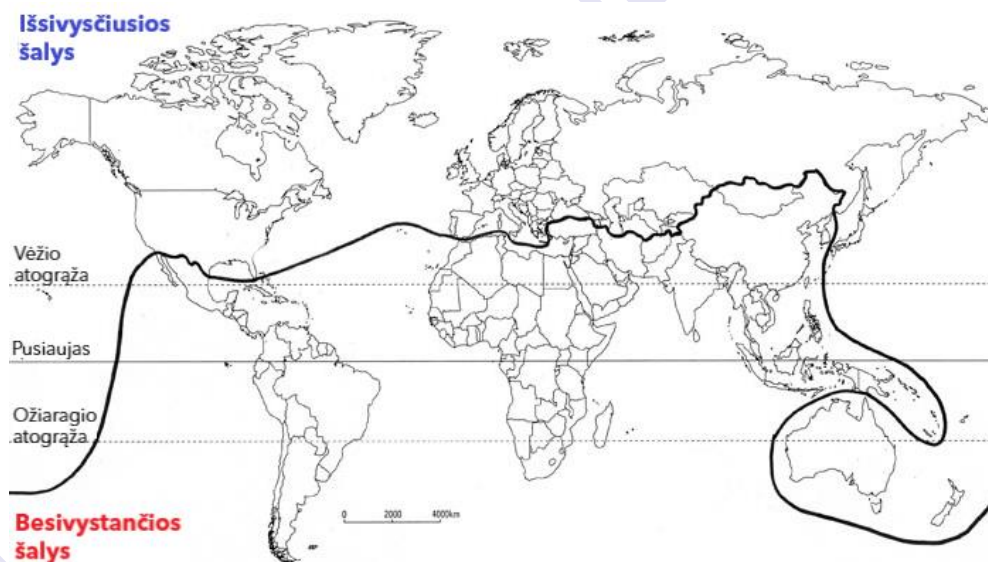
2. Globaliųjų Pietų sąvokos kilmė ir raida

Pirmiausia svarbu atsakyti, kokios valstybės šiuo metu priskirtinos globaliesiems Pietums ir ką šiuolaikinės takoskyros tarp Pietų ir likusios pasaulio dalies reiškia politiškai ir ekonomiškai.

Globaliųjų Pietų samprata įsitvirtino 1980 m. paskelbus buvusio Vokietijos kanclerio Willio Brandto vadovauto komiteto parengtą pranešimą „Šiaurė-Pietūs: išlikimo programa“ (angl. *North-South: A Programme for Survival*). Nubrėžta vadinamoji Brandto linija - menama riba tarp turtingosios pasaulio Šiaurės ir skurdėsių Pietų⁷.

1 žemėlapis. Brandto linija.

© (duomenys, grafika) Jovan.gec, 2015⁸.

⁵ Ero, C. (2024 m. balandžio 1 d.). The Trouble With „the Global South“. Prieiga per internetą: <https://www.foreignaffairs.com/world/trouble-global-south>

⁶ Ten pat.

⁷ Nicholas Lees, N. (2020 m. lapkričio 23 d.). The Brandt Line after forty years: The more North-South relations change, the more they stay the same? Prieiga per internetą: <https://www.bisa.ac.uk/articles/brandt-line-after-forty-years-more-north-south-relations-change-more-they-stay-same>

⁸ Wikimedia Commons. File:The Brandt Line.png.(2015 m. rugsėjo 17 d.). Prieiga per internetą: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Brandt_Line.png

1 lentelė. Pagrindinės Šiaurės ir Pietų charakteristikos, 1980 m.
© (duomenys) The Brandt Report.⁹

Šiaurė

25 proc. pasaulio gyventojų
Generuojama 80 proc. pasaulio pajamų
Vidutinė gyvenimo trukmė viršija 70 m.
Dauguma gyventojų neįaučia maisto stygiaus
Dauguma gyventojų yra vienaip ar kitaip išsilavinę
Sutelkta daugiau nei 90 proc. pasaulio gamybos priemonių
96 proc. pasaulio išlaidų moksliniams tyrimams ir plėtrai

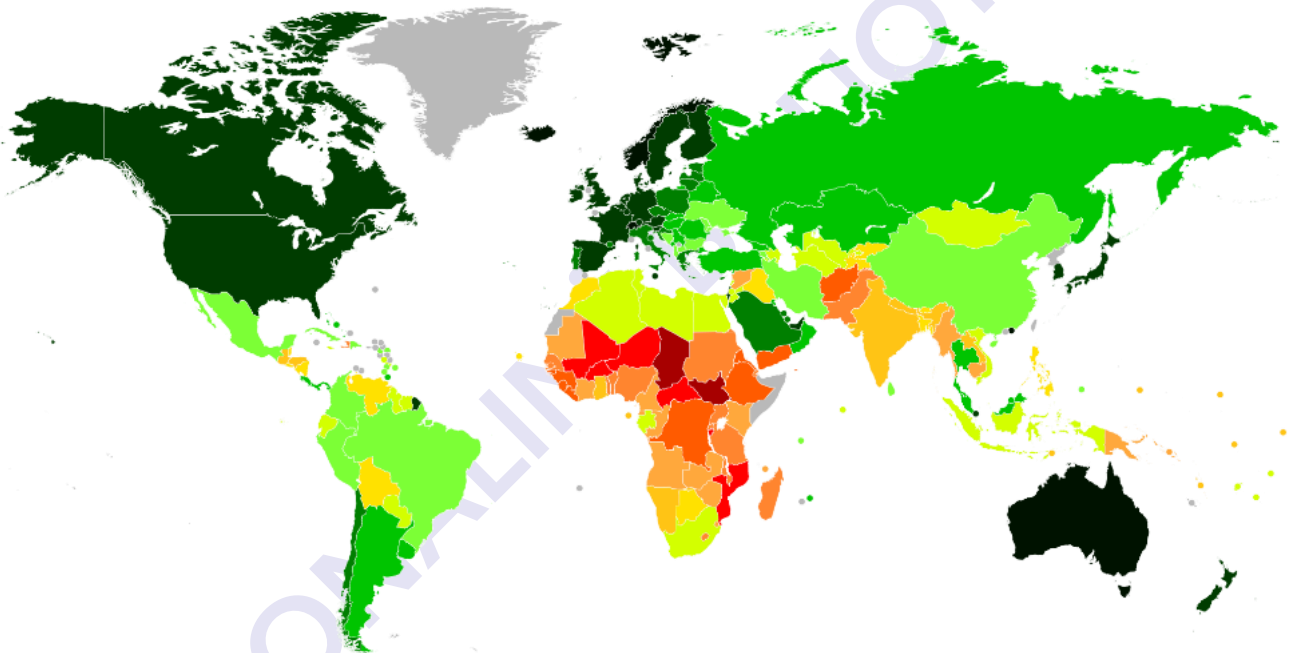
Pietūs

75 proc. pasaulio gyventojų
Generuojama 20 proc. pasaulio pajamų
Vidutinė gyvenimo trukmė – 50 m.
Daugiau nei 20 proc. gyventojų kenčia nepriealvį ir badą
Apie 50 proc. gyventojų neturi galimybių įgyti išsilavinimą
Sutelkta mažiau nei 10 proc. pasaulio gamybos priemonių
4 proc. pasaulio išlaidų moksliniams tyrimams ir plėtrai

Nuo 1980 m. Brandto linijos teorija įtvirtinta mokykliniuose vadovėliuose ir jau yra šiek tiek pasenusi. Pvz., šiuo metu nei Kinija, nei Indija nebėra vienareikšmiškai priskiriamos prie neišsivysčiusių šalių. Vis dėlto, **takosyra tarp Šiaurės ir Pietų iš esmės nustatoma pagal kriterijus, taikytus beveik prieš pusę amžiaus, nors duomenys nuo to laiko labai pakito.** Kriterijai apima bendrojo vidaus produkto (BVP) lygį vienam gyventojui, gimstamumo, vaikų mirtingumo, vidutinės gyvenimo trukmės, raštingumo ir kt. rodiklius. Atsirado ir naujų kriterijų, pvz., skaitmeninė atskirtis (angl. *digital divide*), nusakanti gyventojų, neturinčių prieigos prie interneto, dalį.¹⁰

Pasaulio šalių diferenciaciją pagal išvardytus kriterijus puikiai atskleidžia Jungtinių Tautų plėtos programos pristatomas žmogaus socialinės raidos indeksas, ŽSRI (angl. Human Development Index, HDI)¹¹. Tai yra apibendrintas rodiklis, kuriuo matuojamas valstybių populiacijų gyvenimo lygis (BVP vienam gyventojui), vidutinė gyvenimo trukmė ir raštingumo lygis.

2 žemėlapis. Pasaulio valstybės pagal žmogaus socialinės raidos indeksą, 2021 m.
© (duomenys) Jungtinių Tautų plėtos programa, 2022¹². © (grafika) Alice Hunter, 2022¹³

2021 m. žmogaus socialinės raidos indeksas pagal valstybes (paskelbta 2022 m.) | $\geq 0,950$ | 0,900-0,950 | 0,850-0,899 | 0,800-0,849 | 0,750-0,799 | 0,700-0,749 | 0,650-0,699 | 0,600-0,649 | 0,550-0,599 | 0,500-0,549 | 0,450-0,499 | 0,400-0,449 | $\leq 0,399$ | nėra duomenų

ŽSRI duomenys įgalina vaizdžiai atskirti Šiaurę ir Pietus brėžiant hipotetinę „naująją Brandto liniją“, kurios tiksli pozicija pasaulio žemėlapyje kol kas nėra visuotinai priimta.

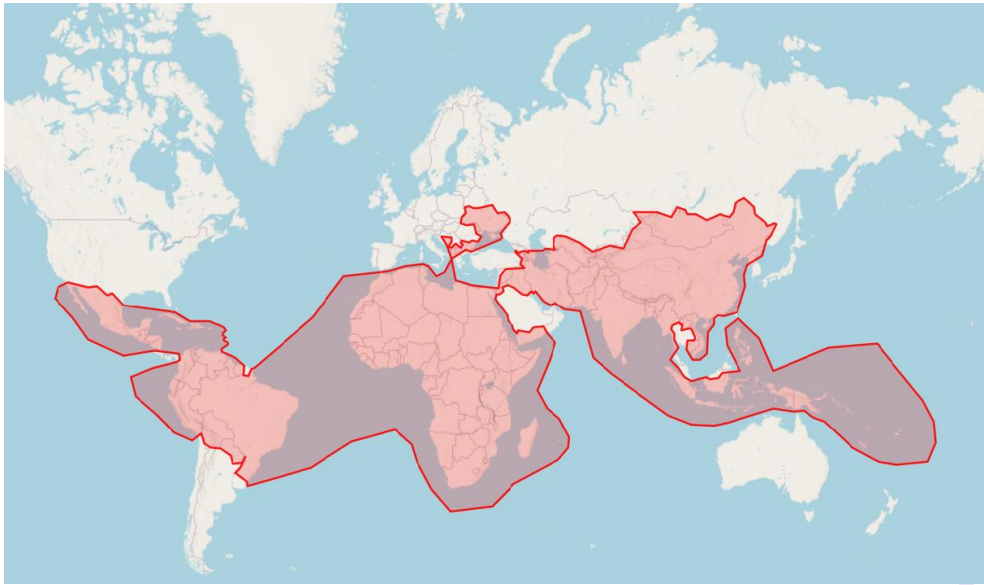
⁹ The Brandt Report. Churchillhigh Wiki. (n. d.). Prieiga per internetą: https://churchillhigh.fandom.com/wiki/The_Brandt_Report

¹⁰ What is the Brandt Line? (2016 m. vasario 3 d.). Prieiga per internetą: <https://denzil2016.wordpress.com/2016/02/03/brandt-line/>

¹¹ United Nations Development Programme. (2024 m. kovo 13 d.). Human Development Report 2023-24. Prieiga per internetą: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>

¹² United Nations Development Programme. (2022 m. rugsėjo 8 d.). Human Development Report 2021-22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. Prieiga per internetą: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf

¹³ Wikimedia Commons. (2022 m. rugsėjo 9 d.). File:Countries by Human Development Index (2021).svg. Prieiga per internetą: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Countries_by_Human_Development_Index_\(2021\).svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Countries_by_Human_Development_Index_(2021).svg)

Šalys, kurių ŽSRI nesiekia 0,8, atsidūrė raudona linija apibrėžtame plote.

Apibendrinant galima teigti, kad globaliųjų Pietų sąvoka išlieka adekvati tiek konceptualiai (šalių priskyrimo Pietums kriterijai nepakitę), tiek metaforiškai, kadangi **pagal „naująją Brandto liniją“ mažesnį ŽSRI indeksą turinčios šalys grupuojasi piečiau šiaurinės Eurazijos ir Šiaurės Amerikos.**

3. Rusijos politika globaliųjų Pietų atžvilgiu

Rusija ekonominių ir politinių partnerių tarp globaliųjų Pietų šalių ieško norėdama palaikyti savo ekonomiką ir paremti karinį-pramoninį kompleksą, pvz., Rusijos naftos ir jos produktų rinkos pastaruoju metu plėtėsi daugiausia dėl šių produktų eksporto perorientavimo į Kiniją ir Indiją^{15, 16}.

2023 metų spalio mėnesio pabaigoje JAV Vašingtone įsikūręs Strateginių ir tarptautinių studijų centras (angl. *Center for Strategic and International Studies*, CSIS) surengė diskusiją apie Rusijos ir globaliųjų Pietų šalių santykį¹⁷. Diskusijoje buvo pažymėta, kad Rusijos politinis posūkis į Rytus ir Pietus ėmė ryškėti po Krymo aneksijos 2014-iais metais, kai Vakarų valstybės suskato Rusijai taikyti ekonomines sankcijas. 2022 m. vasario 24 d. prasidėjus plataus masto invazijai į Ukrainą Kremlius dar labiau suaktyvino veiklą jau pasirinkta kryptimi. Savo propagandai skleisti Rusija pasitelkia ten kadaise užmegztus ryšius ir yra suvokiama kaip sena, gerai pažįstama tarptautinės arenos žaidėja.

Pasak CSIS analitikų, **pagrindinis Kremliaus sąveikos su globaliaisiais Pietumis politinis tikslas yra įtaka Jungtinėse Tautose ir kitose tarptautinėse organizacijose**, pvz., BRICS (šios organizacijos vaidmuo plačiau nagrinėjamas kituose skyriuose). Pastebima, kad Rusija siekia sukurti atsiribojimo nuo karo Ukrainoje atmosferą, ypač tarptautinėje diplomatinėje terpėje¹⁸.

Greta to **Maskva plečia karinį bendradarbiavimą su šalimis, priešiškomis JAV ir Europai. Ypatingą susirūpinimą Vakarams keliantys Rusijos partneriai yra Šiaurės Korėja** ir Iranas – pirmoji valstybė *de facto* jau turi branduolinį ginklą, antroji – visiškai priartėjo prie jo sukūrimo stadijos. Rusijos gaunama šių šalių karinė produkcija (amunicija, ginklai) padeda jai kariauti ir sekinti Vakarų išteklius (pvz., Iranas tiekia rusams dronų, kurie naudojami kare prieš Ukrainą). Mainais Rusija galėtų atsilyginti savo partnerėms suteikdama paramą, pvz., Irano branduolinių raketų programai ar Šiaurės Korėjos karinių povandeninių laivų plėtrai. CSIS ekspertų požiūriu, glaudžiai bendradarbiaudamas su Iranu ir Šiaurės Korėja, Kremlius potencialiai skatina šių šalių vadovybes rizikuoti santykiais su JAV¹⁹.

¹⁴ Žr. 11 šaltinį.

¹⁵ Rusija teigia didžiąją dalį naftos eksporto perorientavusi į Kiniją ir Indiją. (2023 m. gruodžio 27 d.). Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/verslas/rusija-teigia-didzija-dali-naftos-eksporto-perorientavusi-i-kinija-ir-indija-n1279855>

¹⁶ Žr. 2 šaltinį.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Ten pat.

Kita vertus, **Kremliaus politika globaliųjų Pietų atžvilgiu pasižymi ir tam tikromis silpnybėmis. Visų pirma, Rusija negali pasidalyti su likusiu pasauliu savo gerąja patirtimi**, nes paprasčiausiai jos stinga – tuo šiuolaikinė Rusija skiriasi nuo Sovietų Sąjungos, kuri skelbėsi, kad jos socialinis-politinis modelis yra alternatyva JAV ir Vakarų Europai. Be to, **Rusija pralaimi ir informacinėje erdvėje**. Maskva tarptautinėse organizacijose ir pasaulio viešojoje erdvėje siekia įtvirtinti nuomonę, kad Ukrainą valdo naciai ir kad iki 2022 metų vasario mėnesio (t. y. iki Rusijos puolimo) tos šalies valstybinė administracija vykdė genocidą prieš etninius rusus. Bandoma įtikinti, esą Rusija Ukrainos mūšio laukuose kažką reikšmingo pasiekė. Tačiau tokių nuomonių nepavyko įteigti pasauliniu mastu – Rusijos pasiekimai kare nelaikomi įspūdingais. Taip pat visuotinai nemanoma, kad karas yra pateisinamas ar pageidautinas²⁰.

CSIS diskusijoje buvo pažymėta, kad tokių **abejotinų pasiekimų Kremlius nelaiko nesėkme, kadangi Rusija siekia „mišrių vidutinių rezultatų“**. Tuo tikslu pateikiamas ideologinis meniu iš labai skirtingų elementų: liberalios ir autoritarinės retorikos, „tradicinių vertybių“ propagavimo, Vakarų kritikos; nevengiama ir laisvės idėjos. Maskva daro prielaidą, kad skirtingi poveikio elementai bus patrauklūs skirtingoms gyventojų kategorijoms²¹.

Remiantis pastaruoju CSIS ekspertų pastebėjimu galima daryti išvadą, kad **Rusija, būdama gyvybiškai suinteresuota plėsti įtaką globaliuosiuose Pietuose, labiau diferencijuoja savo prieigą ekonominiu ir politiniu atžvilgiais. Tai leidžia spėti, kad Rusijos skverbtis į globaliuosius Pietus yra santykinai sėkmingesnė nei Vakarų**.

4. BRICS organizacijos ambicijos ir problemos

Rusija aktyviai dalyvavo steigiant BRICS – tarptautinį darinį, kuris, ypač Rusijos propagandos pastangomis, priešpriešinamas JAV ir apskritai Vakarams.

2006 m. įkurtas susivienijimas pavadintas pagal šalių narių – Brazilijos, Rusijos, Indijos, Kinijos, Pietų Afrikos Respublikos (PAR) – pavadinimų anglų kalba pirmąsias raides: *Brasil, Russia, India, China, South Africa* (PAR prie aptariamų organizacijos prisijungė 2010 m.). 2011-iais metais įkurtas BRICS forumas – nepriklausoma tarptautinė „skėtinė“ organizacija, skatinanti BRICS narių prekybinį, politinį ir kultūrinį bendradarbiavimą, taip pat rengianti forumus įvairiais klausimais, pvz., teisės, sveikatos apsaugos.

2016 m. duomenimis, BRICS šalys užėmė apie ketvirtadalį pasaulio ploto, jose gyveno apie 40 proc. pasaulio gyventojų, jų BVP sudarė apie 30 proc. pasaulio BVP²². BRICS grupės valstybių priskyrimas globaliųjų Pietų kategorijai negali būti griežtas – dėl to ši sąvoka yra kiek problemiška: visos susivienijimo valstybės yra ekonomiškai išvystytos ar kylančios, o Rusija nepatenka į globaliųjų Pietų imtį ir pagal „naująją Brandto liniją“, nes jos ŽSRI viršija 0,8 (žr. 3 žemėlapi).

Pastaruoju metu Brazilija, Kinija ir Indija rungtis tarpusavyje dėl globaliųjų Pietų lyderio vaidmens. **BRICS neturi konkrečios politinės dienotvarkės**: antai Brazilija propaguoja viziją apie „daugiapolę, teisingą visuotinę tvarką“, kurioje globaliųjų Pietų šalys turėtų daugiau įtakos nei šiandien, o Kinija sutelkusi dėmesį į BRICS plėtrą – daugiausia jos pastangomis **BRICS nuo 2024 m. sausio 1 d. pasipildė 5 naujomis narėmis – Egiptu, Etiopija, Iranu, Saudo Arabija ir Jungtiniais Arabų Emyratais (JAE)²³**. Minėtos šalys oficialiai patvirtino savo narystę BRICS. Kviesta ir Argentina, tačiau jos Vyriausybė atmetė siūlymą, kai šalies prezidentu buvo išrinktas Javieras Milei²⁴. Taigi, **šiuo metu BRICS sudaro 10 valstybių**.

4 žemėlapis. G7 ir BRICS šalys.

© (duomenys, grafika) STATISTA, 2024²⁵.

²⁰ Žr. 2 šaltinį.

²¹ Ten pat.

²² Varnienė, R. (2019 m. vasario 7 d.). BRICS. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/brics/>

²³ What does Brics mean and who are the new members? (2024 m. vasario 1 d.). Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/world-66525474>

²⁴ Plummer, R. (2023 m. gruodžio 29 d.). Argentina pulls out of plans to join Brics bloc. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-67842992>

²⁵ BRICS Expands Footprint in the Global South. (2024). Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/chart/30672/brics-expansion-map/>

BRICS lyderių susitikimuose aptariami įvairūs **susivienijimo tikslai: skatinti pasaulio ekonominę raidą, reformuoti tarptautines finansų institucijas, siekti, kad besivystančios šalys kuo labiau įsitrauktų į tarptautinių reikalų tvarkymą. Vienas iš pabrėžtinai deklaruojamų siekių – įvesti naują stabilią pasaulinę rezervinę valiutą, kuri pakeistų JAV dolerį.**

Nepaisant dalies antivakarietiškų ekspertų ir atitinkamos pakraipos žiniasklaidos bandymų BRICS susivienijimui priskirti vieningą ideologiją, Vakarų viešojoje erdvėje dešimties narių ekonominis blokas dažniausiai laikomas bendrija, susibūrusia vardan ekonominio patogumo.

Otavos universiteto (Kanada) teisės profesorius George'as Monastiriakosas atkreipia dėmesį į tai, kad įstojimo į BRICS kriterijai nėra aiškūs. Iki šiol nėra bendros chartijos ir nuolatos veikiančio organizacijos aparato (sekretoriato). Jo požiūriu, BRICS narių ideologinis nenuoseklumas ir realios BRICS problemos – nuo vidinių interesų konfliktų iki skirtingų tarptautinių perspektyvų – artimiausioje ateityje kels iššūkių visai grupei. Todėl **BRICS nelaikomas patvariu aljansu, galinčiu kelti rimtą strateginę grėsmę JAV**²⁶.

Pvz., **Argentina ir Egiptas** nepaliaujamai kenčia nuo ekonominių krizių. Dėl vyriausybės nekompetencijos abi šalys balansuoja ant valstybinio bankroto ribos. Argentina ir Egiptas tebėra labai įsiskolinusios tarptautiniams kreditoriams, būtent JAV įsteigtoms institucijoms, tarp kurių – Tarptautinis valiutos fondas. Todėl Argentinos ir Egipto, dviejų didžiausių Tarptautinio valiutos fondo skolininkų, bendras interesas jungiantis prie BRICS kyla iš siekio subalansuoti priklausomybę nuo Vakarų perkeliant savo finansinę naštą ant kitų galimų kreditorių pečių. Kinija turi galimybę pasinaudoti Argentinos ir Egipto valiutų nuvertėjimu – įsigyti jų turto itin mažomis kainomis ir pagraisinti sandorių, sudarytų Kinijos juaniais, o ne JAV doleriais. Tačiau minėtos dvi šalys tikisi gauti naudos iš padidėjusių tiesioginių užsienio investicijų ir supaprastėjusios prieigos prie BRICS šalių valiutos²⁷.

2020–2022 m. **Etiopija** nusiaubė pilietinis karas su Tigrėjaus regiono sukilėliais. Nėgana to, šalies šiaurinę dalį alina nuolatinė sausra ir badas. Apskritai valstybė pasižymi gana aukštais ekonomikos augimo tempais, vis tik minėto konflikto ir gamtinių sąlygų nulemtą krizę dar labiau aštrina itin didelis kapitalo nutekėjimas. Etiopija skaičiuoja per pastarąjį dešimtmetį netekusi mažiausiai 45 mlrd. JAV dolerių kapitalo. Ši suma viršija bendrą kapitalo nutekėjimą per ankstesnį 44 metų laikotarpį. Etiopijos Vyriausybė per pilietinį karą nemažos karinės pagalbos sulaukė iš Saudo Arabijos ir JAE, o šiuo metu didžiausios tiesioginės užsienio investicijos į Etiopiją ateina iš Kinijos²⁸.

Iranui daugelį metų taikomos JAV sankcijos, dėl to jis yra priklausomas nuo Kinijos (šiuo metu tokioje pat situacijoje atsidūrę ir Šiaurės Korėjos bei Rusijos režimai). Nepaisant Kinijos diplomatinį pastangų, Iranas vis dar kelia didžiulę grėsmę **Saudo Arabijos ir JAE** saugumui. Iranas remia keletą teroristinių grupuočių Artimuosiuose Rytuose ir yra laikomas atsakingu už 2019 metų rugsėjo mėnesį prieš Saudo Arabijos naftos perdirbimo įmones surengtas dronų atakas, nors atsakomybę tuomet prisiėmė husių sukilėliai. Husiai nepaliauja trikdyti laivybą Raudonojoje jūroje (žr. LNB apžvalgą ZD-2024-2). Įtampą Persijos įlankos regione kursto ir likę neišspręsti teritoriniai ginčai, pvz., dėl Abu Musos salų, išsidėsčiusių tarp Irano ir JAE. Prisijungusios prie BRICS, Saudo Arabija ir JAE savo priklausomybę nuo JAV saugumo srityje atsveria ekonominiais santykiais su Kinija ir Indija. Be to, BRICS suteiktų Saudo Arabijai ir JAE papildomų diplomatijos su Iranu galimybių – jei jų prireiktų.²⁹

Kinija kartu su Saudo Arabija ir JAE yra tarp penkių didžiausių **Indijos** ekonominių partnerių, tačiau Indija ir Kinija neabejotinai kelia viena kitai didžiausią ilgalaikę geopolitinę grėsmę. Abi valstybės, turinčias neišspręstų teritorinių ginčių, skiria ilgesnė nei 3400 km. siena. Dar vienas įtampas tarp šių šalių veiksny – klimato kaita, didinanti vandens ir maisto

²⁶ Monastiriakos, G. (2023 m. rugsėjo 7 d.). The BRICS Is Not a Strategic Threat to the United States. Prieiga per internetą:

<https://www.geopoliticalmonitor.com/the-brics-is-not-a-strategic-threat-to-the-united-states/>

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat.

stygių. Nesuderinamos ir valstybių politinės sistemos. Tai didina tikimybę, kad kada nors perspektyvoje kils didelio masto karinis konfliktas. Dėl šių ir kitų priežasčių Indija savo priklausomybę nuo Rusijos ginkluotės ir ekonominių santykių su Kinija atsveria naryste Keturkampio saugumo dialoge (angl. *Quadrilateral Security Dialogue, Quad*), kuriam be Indijos priklauso Australija, Japonija ir JAV³⁰.

Vienas reikšmingesnių JAV pranašumų prieš BRICS - nesilpstanti užsienio talentų trauka. Situaciją puikiai iliustruoja vienakrypčiai migracijos iš BRICS šalių į Šiaurės Ameriką srautai. Šiuo požiūriu JAV turi sutelktą neišsenkantį talentų rezervą, kuriame gausu tiek menkesnės kvalifikacijos darbo jėgos, tiek itin aukštos kvalifikacijos specialistų, tikrų savo srities profesionalų. Keturių iš dešimties didžiausių pagal rinkos kapitalizaciją JAV įmonių – „Microsoft“, „Google“, „Tesla“ ir „Nvidia“ – steigėjai arba vadovai gimė užsienyje (įskaitant BRICS šalis), bet išsilavinimą įgijo Šiaurės Amerikoje, apsigyveno JAV ir tapo tos šalies piliečiais. Prognozuojama, kad JAV – laisva, klestinti, didelių galimybių šalis – ir ateityje vilios viso pasaulio talentus, o BRICS šalys kol kas neturi rimtos alternatyvos „amerikietiška svajonei“.

Be to, JAV išlaiko didžiulę karinę ir – svarbiausia – ekonominę galią. Pvz., JAV Kalifornijos valstijos, turinčios 40 mln. gyventojų (tiek žmonių sudarytų kiek mažiau nei 3 proc. Indijos populiacijos), BVP yra lygus Indijos BVP. Pagal šį rodiklį Kalifornija jau pralenkė Prancūziją ir Jungtinę Karalystę, artėja prie Vokietijos ir pretenduoja tapti ketvirtąja pagal dydį pasaulio ekonomika. Kitos JAV valstijos – Teksaso – ekonomikos mastas panašus į Brazilijos ar Rusijos. Niujorko didmiesčio BVP yra didesnis nei Saudo Arabijos, triskart viršija JAE, keturis kart – PAR ir mažiausiai dešimtkart – Etiopijos BVP. Floridos ekonomika trigubai pranoksta tiek Irano, tiek Egipto. Ilinojaus, Pensilvanijos, Ohajo, Džordžijos, Naujojo Džersio, Šiaurės Karolinos, Vašingtono ir Masačusetso valstijos šiuos aspektu lenkia Argentiną³¹.

Monastiriakoso požiūriu, **kitaip nei BRICS, Vašingtono vadovaujamas Vakarų institucijas be išlygų vienija tokios vertybės kaip demokratija ir žmogaus teisės. NATO yra pati sėkmingiausia tarptautinė organizacija istorijoje.** Ši sąjunga efektyviai saugojo Šiaurės Amerikos ir Europos demokratijas nuo pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Beveik aštuonis dešimtmečius jokia revizionistinė valstybė nebandė panaudoti karinės jėgos, kad pažeistų kurios nors NATO valstybės teritorinį vientisumą, o **Aljansui nepriklausančios Eurazijos šalys, tokios kaip Sakartvelas, Moldova, Ukraina, patyrė Rusijos spaudimą bei agresiją.** NATO sėkmę atkartoja ir kitos Vakarų institucijos, pvz., Europos Sąjunga, taip pat diplomatiniai forumai, tokie kaip G7. Vakarų institucijų tarpusavio santykius užtvirtina ilgas laisvosios prekybos sutarčių sąrašas, saugumo paktai tarp JAV ir Japonijos, JAV ir Pietų Korėjos, taip pat trišalis Australijos, Jungtinės Karalystės ir JAV gynybos aljansas AUKUS. Kai Pekinas tik bando burti ilgalaikes sąjungas, Vašingtonas turi šimtmečių patirtį, kaip kurti sudėtingas, bet abipusiškai naudingas, efektyvias dvišales ir daugišales partnerystės sistemas. Pastaruoju metu NATO įgijo daugiau svorio, suburta Ukrainą remianti pasaulinė koalicija, įkurtas AUKUS aljansas – visa tai rodo, kad JAV vedamos iniciatyvos dar ilgai išliks būtinos pasaulinei diplomatijai ir saugumui. Manoma, kad BRICS grėsmė daugiausia amerikiečių pastangomis sukurtai tvarkai kol kas yra menka³².

Apibendrinant galima teigti, kad BRICS yra savotiškas hibridinis darinys, kol kas nepasižymintis nei vieninga ideologija, nei ekonomine integracija.

5. BRICS siekia sukurti naują rezervinę valiutą

Dalis BRICS lyderių, tarp kurių – Rusijos ir Brazilijos prezidentai Vladimiras Putinas ir Luizas Inacio Lula da Silva, yra deklaravę siekį įvesti naują stabilią pasaulinę rezervinę valiutą, nes dėl didelių Jungtinių Amerikos Valstijų prekybos ir biudžeto deficitų JAV doleris neva nebegali atlikti pagrindinės pasaulio valiutos funkcijos. Tokie priklausomybės nuo JAV dolerio kaip rezervinės valiutos mažinimo projektai trumpai vadinami **dedolerizacija** (angl. *de-dollarization*).

Antai 2022 metų birželio mėnesį Putinas paskelbė ketinantis sukurti „tarptautinę rezervinę valiutą“, pagrįstą BRICS valiutų krepšeliu. Greta to Rusijos lyderis Vakarams pažėrė kaltinimų dėl neatsakingos makroekonominės politikos, apimančios esą nekontroliuojamą pinigų emisiją ir negarantuotų skolų kaupimą. Iš Rusijos sklido pasiūlymai BRICS valiutą dengti vertingu materialiuoju turtu (angl. *hard assets*), įskaitant žemę ir brangiuosius metalus, kas suteiktų naujai valiutai pranašumo prieš JAV dolerį ir eurą. Vis tik iniciatyva vieningo organizacijos narių pritarimo nesulaukė – PAR šią idėją atmetė, o Indija pareiškė, kad jos prioritetas yra nacionalinės valiutos rupijos stiprinimas. Atsižvelgiant į tai, kad kai kurios valstybės valiutos rezervą kaupia Kinijos juaniais, kyla abejonių, ar pastaroji valstybė paremtų BRICS valiutos įvedimą³³. 2023 metų rugpjūčio mėnesį iš Rusijos oficialiųjų sluoksnių atsklido žinia, kad BRICS valiutos sukūrimas, Kremliaus požiūriu, artimiausiu metu yra sunkiai įgyvendinamas³⁴.

Finansų ekspertai daugmaž sutaria, kad **sėkminga dedolerizacija yra apskritai maži tikėtina**, juolab kad JAV yra vienintelė šalis, kurios ekonomika yra pakankamai didelė, o valiutos ir bankų sistema – ganėtinai stabili, kad galėtų garantuoti tarptautinius sandorius. Tuo metu Kinija, kurią kai kas laiko alternatyva JAV, taiko griežtą kapitalo kontrolę – tokia tvarka leidžia Kinijai auginti eksportu pagrįstą ekonomiką, tačiau varžo tarptautinius mokėjimus. Be to, svarbu suprasti, kad

³⁰ Ten pat.

³¹ Žr. 26 šaltinį.

³² Ten pat.

³³ Ten pat.

³⁴ Кремль признал провал проекта «единой валюты БРИКС». (2023 m. rugpjūčio 3 d.). Prieiga per internetą: <https://www.moscowtimes.ru/2023/08/03/kreml-priznal-proval-proekta-edinoi-valyuti-briks-a51018>

kapitalui reikia ne vien rinkų plėtos, o investuotojams – ne vien pelno. **Kapitalo investicijoms pritraukti būtini ir kiti veiksniai, tarp kurių – teisinė valstybė, intelektinės nuosavybės apsauga, stabili valiuta, patikima bankų sistema, politinis stabilumas ir ribotas valstybės kišimasis. JAV, priešingai nei Kinija, puikiai atitinka visus šiuos kriterijus**³⁵.

BRICS prekybos ir investicijų sandoriams aptarnauti organizacijos steigėjos Brazilija, Rusija, Indija, Kinija ir PAR 2014 m. įkūrė **Naująjį plėtos banką** (angl. *New Development Bank*), kuris realiai funkcionuoja nuo 2016 m. pabaigos. Banko, į kurį kiekviena steigėja įnešė po 20 proc. įstatinio kapitalo, užduotis – finansuoti projektus, kuriuose dalyvauja BRICS šalys, taip pat sumažinti jų priklausomybę nuo JAV dolerio.

2023 m. viduryje leidinyje „The Wall Street Journal“ publikuotame straipsnyje konstatuota, kad pastaruoju metu bankui labai trūksta būtent to, ko jis bandė išvengti – JAV dolerių³⁶. Jų reikia anksčiau paimtoms paskoloms grąžinti, tačiau investuotojai nelinkę skolinti pinigų institucijai, kurios penktadalis įstatinio kapitalo priklauso karą Europoje pradėjusiai agresorei – Rusijai. Dar vienas atgrasantis faktorius – Kinijos Rusijai žadama partnerystė.

Nors Naujasis plėtos bankas dalį lėšų verslo plėtrai surinko išleisdamas obligacijų juoniais, du trečdalius emisijos sudarė obligacijos JAV doleriais. Dėl įvairių priežasčių bankas buvo priverstas kelis kartus atidėti obligacijų JAV valiuta platinimą ir tik 2023 metų balandžio mėnesį pagaliau pavyko tai padaryti – išleista vertybinių popierių už 1,25 mlrd. JAV dolerių.

Pačios šalys steigėjos, 2015 m. bankui skyrusios 10 mlrd. JAV dolerių, nėra linkusios jam duoti papildomų lėšų. Rusija jų tiesiog neturi, o Kinija pastaraisiais metais patiria ekonominių sunkumų. Prasidėjus karui Ukrainoje Naujojo plėtos banko skolinimo veikla beveik sustojo. Netrukus po Rusijos invazijos į minėtą valstybę, bankas agresorei įšaldė naujas paskolas, taip siekdamas parodyti investuotojams, kad laikosi Vakarų sankcijų. Taigi, Naujasis plėtos bankas prisijungė prie sankcijų Rusijai ir šiuo metu toje šalyje neinvestuoja. „The Wall Street Journal“ vertinimu, aptariama finansų institucija, vaizdžiai kalbant, virsta „banku zombiu“ ir kovoja už išlikimą³⁷.

2 lentelė. Jungtinių Amerikos Valstijų ir jų valiutos dalis pasaulio ekonomikoje.
© (duomenys) STATISTA, 2023³⁸.

Rodiklis	Dalis, proc.	Kitimas procentiniais punktais nuo 2012 m. iki 2022-2023 m.
JAV dalis pasaulinėje prekyboje	9,3	-0,3
JAV dalis pasaulio BVP	25,4	+3,8
JAV dolerio dalis SWIFT mokėjimuose	46,5	+13,1
JAV dolerio dalis valiutų rezervuose	59,0	-2,5
Valiutų keitimo operacijų, kuriose figūruoja JAV doleris, dalis	88,4	+1,4

Nepaisant akivaizdžios BRICS šalių priklausomybės nuo JAV valiutos, 2023 metų rugpjūčio mėnesio pabaigoje Johannesburge (PAR) vykusiame BRICS viršūnių susitikime vėl prisimintas pasaulio ekonomikos dedolerizacijos klausimas. Nors oficiali susitikimo dienotvarkė to nenumatė, šalių lyderiai vėl kalbėjo apie būtinybę kurti naują rezervinę valiutą.

Vis tik vertinant pastarojo dešimtmečio prekybos ir sandorių duomenis matyti, kad JAV doleris iki šiol pateisina savo reikšmingą vaidmenį tarptautinėse rinkose. Pvz., 2023 metų liepos mėnesį tarptautiniai SWIFT mokėjimai JAV doleriais pasiekė naują visų laikų rekordą – 46,5 proc. visų mokėjimų (tai sudaro didesnę nei 13 procentinių punktų prieaugį nuo 2012 metų pabaigos).³⁹

Sritis, kurioje Kinijos juanis buvo šiek tiek sėkmingesnis – užsienio atsargos. Čia JAV doleris per 10 metų prarado 2,5 procentinio punkto (per 20 metų – 7,5 procentinio punkto), o juanio dalis pakilo nuo 1,1 proc. tarptautinėse užsienio atsargose 2016 metų pabaigoje iki 2,6 proc. 2023 m. Didžiausią JAV valiutos aktyvumą galima stebėti valiutų keitimo sandoriuose – 2022 m. daugiau nei 88 proc. šių operacijų apėmė ir JAV dolerius.⁴⁰

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Jungtinių Amerikos Valstijų ir jų valiutos pozicijos pasaulio ekonomikoje šiuo metu yra pakankamai tvirtos. Kinijos juanis JAV doleriui kaip rezervinei valiutai kol kas nesudaro rimtos konkurencijos, o BRICS šalims stinga sutarimo dėl BRICS valiutos steigimo.

6. Apibendrinimas ir akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

Globaliųjų Pietų sąvoka išlieka adekvati tiek konceptualiai (šalių priskyrimo Pietums kriterijai nepakitę), tiek metaforiškai, kadangi pagal „naująją Brandto liniją“ mažesnį žmogaus socialinės raidos indeksą turinčios šalys grupuojasi piečiau šiaurinės Eurazijos ir Šiaurės Amerikos.

³⁵ Žr. 26 šaltinį.

³⁶ Saeedy, A., Wei, L. (2023 m. birželio 16 d.). A Bank China Built to Challenge the Dollar Now Needs the Dollar. Prieiga per internetą: <https://www.wsj.com/articles/a-bank-china-backed-to-challenge-the-dollar-now-needs-the-dollar-d9dc27ee>

³⁷ Žr. 26 šaltinį.

³⁸ Buchholz, K. (2023 m. rugsėjo 15 d.). U.S. Dollar Defends Role as Global Currency. Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/chart/30838/share-us-dollar-in-global-economy-global-financial-transactions/>

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Ten pat.

Rusija ekonominių ir politinių partnerių tarp globaliųjų Pietų šalių ieško norėdama palaikyti savo ekonomiką ir paremti karinį-pramoninį kompleksą. Matyti, kad ši valstybė, būdama gyvybiškai suinteresuota plėsti įtaką globaliuosiuose Pietuose, labiau diferencijuoja savo prieigą ekonominiu ir politiniu atžvilgiais. Tai leidžia spėti, kad Rusijos skverbtis į globaliuosius Pietus yra santykinai sėkmingesnė nei Vakarų.

BRICS organizacija yra savotiškas hibridinis darinys, nepasižymintis nei vieninga ideologija, nei ekonomine integracija. Priešingai nei BRICS atveju, Jungtinių Amerikos Valstijų lyderiaujamas Vakarų institucijas be išlygų vienija tokios vertybės kaip demokratija ir pagarba žmogaus teisėms. Vakarų pasaulyje tarpusavio santykiai sutvirtinami įvairiomis sutartimis. Kai Kinija dar tik mokosi burti ilgalaikius aljansus, JAV turi per šimtmečius sukauptos patirties, kaip kurti sudėtingas, bet abipusiškai naudingas dvišales ir daugiašales partnerystės sistemas. Ekspertų nuomone, BRICS grėsmė daugiausia amerikiečių iniciatyva sukurtai ir palaikomai pasaulio tvarkai kol kas yra menka.

Kai kurie BRICS lyderiai ragina kurti rezervinę BRICS valiutą, kuri taptų alternatyva JAV doleriui, tačiau kol kas ši idėja nesulaukė visuotinio BRICS narių pritarimo. Be to, Jungtinių Amerikos Valstijų ir jų valiutos pozicijos pasaulio ekonomijoje šiuo metu yra pakankamai tvirtos.

Akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

- Lietuva, priklausydama Jungtinėms Tautoms ir kitoms tarptautinėms organizacijoms, bent jau diplomatijos lygmeniu vienaip ar kitaip susiduria su globaliesiems Pietums priskiriamomis valstybėmis. Atskirai Lietuva nei politiškai, nei ekonomiškai nesiorientuoja į globaliuosius Pietus kaip į vientisą interesų sferą. Tas pat pasakytina ir apie BRICS organizaciją, su kurios narėmis steigėjomis Kinija ir Rusija santykiai yra įtempti: Kinija nedraugiškai reagojo į Taivaniečių atstovybės Vilniuje atidarymą, o plėtojantis konfliktui Ukrainoje iš Rusijos ir Baltarusijos sklinda kariniai grasinimai – tiek propagandos, tiek valstybės institucijų lygmenimis.
- Nors Lietuva pagal savo interesus daugiau orientuojasi į artimiausius kaimynus ir Europos Sąjungos šalis, vertėtų skatinti Lietuvos valstybines institucijas ir visuomenines organizacijas daugiau dėmesio skirti problemoms, kurios globaliųjų Pietų valstybėse yra ypatingai aktualios: pvz., maisto ir energetikos saugumui, plačiam gamtos saugos klausimų spektrui – dirvos erozijai, aprūpinimui vandeniu ir kt. Šie iššūkiai yra universalūs, būdingi daugeliui šalių, todėl Lietuvos dalyvavimas juos aptariančiame dialoge gali atnešti tiek lokalinės, tiek visuotinės naudos. Šiuo atžvilgiu birželio 15-16 d. vyksiantis taikos forumas yra gera proga pagerinti ir įtvirtinti Lietuvos įvaizdį bei prisidėti prie globaliesiems Pietams reikšmingų problemų gvildinimo, kadangi forume nagrinėjami klausimai apims ne vien taikos Ukrainoje paiešką.